

Лелітка, Світлана. «Цих людей знищили фізично за їхні думки» [Текст] : [в історико-меморіальному заповіднику «Биківнянські могили» Деснянського району відкрилася виставка «Перерваний урок»] // Голос України. — 2018. — 14 листоп. (№ 215). — С. 11 : фот. — До 80-х роковин великого терору.

<http://www.golos.com.ua/article/309990>

**«Цих людей
знищили фізично за їхні думки»**

***Вісімнадцять історій освітян,
розстріляних у Лук'янівській в'язниці у
1937—1938 роках і таємно похованих на
спецділянці НКВС під Києвом,
представлено на виставці «Перерваний
урок», що відкрилася в Національному
історико-меморіальному заповіднику
«Биківнянські могили». На стендах— Василь
Коровай із Прилук, Микола Попович із
Тернопілля, Іоїль Гребенчук з села Гдроби
Лубенського району, Іван Кутовий з Таращі,
Дмитро Русанович з Олександрівки
Чернігівської області, Яніна Мейзель з
Варшави... Наймолодшому з вісімнадцяти
вчителів, кримінальні справи і скупі
відомості про яких вдалося знайти в
Галузевому архіві СБУ й інших архівах,
музеях, бібліотеках, було 26 років,
найстаршому— 64. Середній вік закатованих
— 43 роки. Виставка «Перерваний***

урок» у заповіднику «Биківнянські могили» працюватиме до кінця листопада.

Генеральний директор заповідника Богдан Біляшівський, відкриваючи виставку, наголошує, що в Биківні засекречені поховання закатованих «ворогів народу» тривали з 1937-го до взяття Києва гітлерівцями у 1941 році. Як писав поет, тут «мистецьки труп на труп пожили». За різними даними, на лісовій околиці столиці поховано від 30 до 100 тисяч осіб, яких розстрілювали у Лук'янівці й інших тюрмах, —тіла скидали в ями і засипали вапном. Поки що встановлено імена понад 16 тисяч жертв сталінського режиму. Серед них — батько Степана Бандери отець Андрій, онука письменника Михайла Старицького поетеса, перекладачка Вероніка Черняхівська, художник, засновник творчої школи Михайло Бойчук, художник-монументаліст Василь Седляр, митрополит УАПЦ Василь Липківський, поет-футурист Майк Йогансен та ще тисячі митців, священиків, науковців.

Якщо залишилися твори літераторів і художників, газетні й журнальні публікації про

них, спогади сучасників і рідних, то про людей непублічних — учителів, лікарів, селян — таких відомостей фактично немає. Ба більше, багато справ репресованих у роки Великого терору знищено чи вивезено до Москви. Незважаючи на це, пошуковцям заповідника вдалося встановити імена та біографії, хай і короткі, майже 200 освітян.

— На нашій виставці ми намагалися показати контекст 1937—1941 років, висвітлити, чим жила країна в той час, показати дисонанс між фотокартками щасливого дитинства, бравурними плакатами і тим, як система поводитися з учителями, які в тому числі мали пролетарське і селянське походження, і на папері вважалися основою радянського суспільства, — наголошує Богдан Біляшівський.

Заступник гендиректора заповідника Тетяна Шептицька розповідає, що приводом для арешту могла стати найменша підозра в нелояльності до влади. Діти принесли до школи підручники, з яких не встигли вирвати сторінки з портретами нових «ворогів народу» — відомих воєначальників чи високопосадовців з ДПУ—НКВС, а вчителька того не зауважила — арешт.

Не розумієш, чому відбувається масова русифікація українських шкіл — арешт. Удягнув вишиванку, співаєш українські пісні, ходиш у «Просвіту» — арешт.

Якщо уважно придивитися до кримінальних справ вісімнадцяти педагогів, то більшість із них звинувачені в українському буржуазному націоналізмі, наголошують організатори виставки. Учителі польської, німецької й інших мов оголошувалися агентами іноземних спецслужб.

— Найбільшою провиною репресованих учителів було те, що вони не вписувалися в рамки системи, в якій усе було регламентовано, а думки нав'язувалися згори, — каже начальник управління наукового забезпечення політики національної пам'яті Українського інституту національної пам'яті Ярослав Файзулін.

— Ці люди пережили Голодомор, вони багато чого бачили, тож не могли мовчати про злочини влади, десь прохоплювались словом. Цих людей знищили фізично за їхні думки.

Документи, представлені на виставці, розповідають і про вчителя історії СРСР Василя Ільчука із села Дударків. Школа, де він

працював, у роки Голодомору взяла дослідну ділянку землі, на якій вирощували городину для школярів, що й допомогло врятувати понад сто учнів. До цієї провини Василя Ільчука додався і факт його перебування у загоні родини Соколовських — отамани Олекса, Дмитро, Василь і Олександра (Маруся) були керівниками повстанського руху проти більшовиків у 1919—1920-х роках на Волині, Київщині і Поділлі. Тож вирок «трійки» — розстріл. Степану Бандюженку (літературний псевдонім Степан Бен) вирок винесла так звана «двійка» — двоє енкавеесників, котрі, зібравшись у прокуреному кабінеті, вирішували — кому жити, а кому ні. Учитель неповної середньої школи в селі Княжа Звенигородського району Черкаської області був членом Спілки селянських письменників «Плуг». За життя вийшла збірка його віршів «Солодкий світ». Під час обшуку в липні 1937-го у звинуваченого в участі в контрреволюційній націоналістично-повстанській диверсійній організації вчителя вилучили дванадцять зошитів і блокноти з поетичними творами, сліди яких загубились. Він почав друкуватися з 1921

року, а його вірші «Дзвенять хрущі, цвітуть черешні», «Беру оберемок проміння», «Уже дзвенять і ніжно врунять» свідчать, що автор цих рядків був поетом високої художньої культури.

— З розстрілом Степана Бена втрачено цілий пласт української літератури 1930-х років, — каже Тетяна Шептицька.

Дружині поета повідомили, що його засуджено на десять років без права листування. Через десятиліття нове брехливе повідомлення — «помер у 1943 році від бронхопневмонії».

Реабілітували Степана Бандюженка в 1958-му.

Ще довше чекали родичі реабілітації Едуарда Врублевського і його сина, учителя математики і директора неповної середньої російської школи села Чорнобиль Київської області Віктора Врублевського. Відомості про свого діда і дядька ще на початку 1990-х розшукав тепер підполковник міліції у відставці Володимир Малашенко. Тоді ж ознайомився із кримінальною справою своїх репресованих родичів. Розповідає, що Едуард Врублевський за молодості був кур'єром римсько-католицької

церкви, їздив у Рим, пізніше став власником великої земельної ділянки й «будинку з колонами». Його син — офіцер запасу, скрипаль, мав гарну освіту і знав кілька іноземних мов. Сімнадцятирічним юнаком поривався їхати в Крути, захищати Київ від російських банд Муравйова.

— Майже через двадцять років після цього Віктора звинуватили в тому, що він як директор вилучив з навчання програму комуністичного виховання дітей, — розповідає Володимир Малащенко. — А ще в антирадянській агітації і шпигунстві на користь Польщі. Після арешту батько й син безслідно зникли. Родичі нічого не знали про їхню долю. Десь у 1960-х родині повідомили, що Врублевські померли від хвороб у таборах на Карельському перешийку, хоч насправді їх розстріляли в застінках київського НКВС і поховали у Биківні. Реабілітували директора школи в березні 1961 року.

Репресії катком пройшлися по родині Врублевських — мати Віктора від горя передчасно померла, дружина Ганна Вишневська, вчителька німецької, до кінця своїх днів залишилася самотньою, більше не вийшла

заміж і не народила дітей. У родичів Ганни Володимир Малащенко знайшов одне-єдине фото свого дядька. На ньому Віктор Врублевський, високий красень, з родиною дружини та її братом, якого теж репресували. Державний секретар Міносвіти Павло Полянський зазначає:

— Відкриття виставки — це відкриття однієї зі сторінок багатотомної кривавої історії тоталітаризму. Хтось із цих учителів чинив опір — і був знищений режимом, хтось був пасивним спостерігачем, але це його не врятувало. Хтось активно підтримував систему, але система все одно знищила людину. Це жертви окупації України. І слово «урок» у назві виставки є дуже влучним, бо важливо, який урок з цих подій засвоїмо ми.